

مؤسسه آموزش عالی آفاق ارومیه
دانشکده اقتصاد و علوم انسانی
گروه فقه و حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

جایگاه حقوق بشر در فقه و لزوم تطابق آن با مقتضیات زمان

استاد راهنما:

دکتر رضا شکرزاده

استادان داور:

دکتر صالح نوری

دکتر حامد رحمانی

نگارش:

سودا فخر آذر

تابستان ۱۳۹۸

تعهدنامه‌ی اصالت اثر و رعایت حقوق مؤسس

تمامی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج، ابتکارات، اختراعات و نوآوری‌های ناشی از انجام این پژوهش، متعلق به مؤسسه آموزش عالی آفاق ارومیه می‌باشد. نقل مطلب از این اثر، با رعایت مقررات مربوطه و با ذکر نام مؤسسه آموزش عالی آفاق، نام استاد راهنما و دانشجو بلامانع است.

اینجانب **سودا فخرآذر** دانش‌آموخته‌ی مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشکده اقتصاد و علوم انسانی مؤسسه آموزش عالی آفاق به شماره‌ی دانشجویی ۹۶۱۳۵۸۰۰۳۸ که در تاریخ از پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود تحت عنوان " جایگاه حقوق بشر در فقه و لزوم تطابق آن با مقتضیات زمان " دفاع نموده‌ام، متعهد می‌شوم که:

(۱) این پایان‌نامه را قبلاً برای دریافت هیچ‌گونه مدرک تحصیلی یا به عنوان هرگونه فعالیت پژوهشی در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی داخل و خارج از کشور ارائه ننموده‌ام.

(۲) مسئولیت صحت و سقم تمامی مندرجات پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود را بر عهده می‌گیرم.

(۳) این پایان‌نامه، حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب می‌باشد.

(۴) در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و مقررات مربوطه و با رعایت اصل امانتداری علمی، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در متن و فهرست منابع و مآخذ ذکر نموده‌ام.

(۵) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده یا هرگونه بهره‌برداری اعم از نشر کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه را داشته باشم، از حوزه‌ی معاونت‌های پژوهشی و آموزشی و تحصیلات تکمیلی مؤسسه آموزش عالی آفاق، مجوزهای لازم را اخذ نمایم.

(۶) در صورت ارائه‌ی مقاله‌ی مستخرج از این پایان‌نامه در همایش‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها، گردهمایی‌ها و انواع مجلات، نام مؤسسه آموزش عالی آفاق را در کنار نام نویسندگان (دانشجو و اساتید راهنما و مشاور) ذکر نمایم.

(۷) چنانچه در هر مقطع زمانی، خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن (من جمله ابطال مدرک تحصیلی، طرح شکایت توسط مؤسسه و ...) را می‌پذیرم و مؤسسه آموزش عالی آفاق را مجاز می‌دانم با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات مربوطه رفتار نماید.

نام و نام خانوادگی دانشجو: **سودا فخرآذر**

امضا و تاریخ:

تقدیم به:

بیپاس تعبیر عظیم و انسانی‌شان از کلمه‌ی اثار و از خودگذشتگان بیپاس عاقله سرشار و کرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگار ان بهترین پشتیبان است. بیپاس قلب‌های بزرگشان که فریادس است و سرگردانی و ترس در پناهنشان به شجاعت می‌گراید و بیپاس محبت‌های بی‌دینشان که هرگز فروکش نمی‌کند. این مجموعه را به مادر معربان و پدر عزیزم تقدیم می‌کنم.

با سپاس از وجود مقدسشان، آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم، موبایشان سپید شد تا ما رو سفید شویم و عاشقان سوختند تا ما کربان بخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند.

ساکزاری:

شکر شایان نثار ایندومنان که توفیق را رفیق را بهم ساخت تا این پایان نامه را به پایان برسانم. از استاد فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر رضا شکرزاده به عنوان استاد راهنما که همواره این جانب را مورد لطف و محبت خود قرار داده اند کمال شکر را دارم.

چکیده

دنیای امروز از حقوق بشر، به عنوان حوزه ای مهم و موثر از علم حقوق یاد می کند و در عصر حاضر نیز محور اصلی توجهات جهانی محسوب می شود. در این راستا با مراجعه به منابع اسلامی، می توان به روشنی به این حقیقت پی برد که اسلام، جایگاه ویژه ای به حقوق بشر مفروض نموده و قرن ها پیش از شکل گیری و تدوین مفاهیم حقوق بشری، در قالب اصول و قواعد دینی خود، از جمله کرامت انسانی، آزادی، مساوات، برخورداری از امنیت و احترام به مالکیت خصوصی و... در این حوزه صاحب نظر بوده است. به تعاقب اسلام نیز فقه به عنوان برنامه عملی و چارچوب اعتقادی مسیر اسلام در حوزه حقوق بشر احکام و نظریاتی را ارائه نمود و در واقع حقوق بشر جایگاهی عمیق در جغرافیای گسترده فقه از خود بر جای گذاشت. در این پژوهش که از روش توصیفی-تحلیلی استفاده کرده، تلاش گردیده با تجزیه و تحلیل و ارائه نمونه هایی از مبانی و منابع معتبر فقهی و ارتباط تنگاتنگ فقه و حقوق بشر حقیقی، ارزش های حقوق بشری را در فقه تبیین نماییم و آن را در مورد اقتضات زمانی مورد بررسی قرار دهیم. لذا در حقوق بشر برگرفته از فقه هرچقدر بتوان از اقتضات اجتماعی و سیاسی منبعث شد به همان میزان مسیر دستاوردهای جدید حقوق بشری نیز فراهم می شود که در تفکرات تئورسیسین های فقهی و حقوقی عصر حاضر نیز این امر ملموس و مشهود می باشد.

واژگان کلیدی: حقوق بشر. فقه. مقتضیات زمان. جایگاه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات پژوهش	
۳	۱-۱ مقدمه
۴	۲-۱ بیان مسئله
۶	۳-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق
۶	۴-۱ جنبه جدید بودن تحقیق
۶	۵-۱ پیشینه تحقیق
۸	۶-۱ اهداف تحقیق
۹	۷-۱. سوالات پژوهش
۹	۸-۱ فرضیه ها
۹	۹-۱ مفاهیم
۹	۹-۱-۱ حق
۱۰	۹-۱-۲ بشر
۱۰	۹-۱-۳ حقوق بشر
۱۰	۹-۱-۴ فقه
۱۱	۹-۱-۵ مقتضیات زمان
فصل دوم: مبانی نظری حقوق بشر	
۱۵	۱-۲ مبانی نظری حقوق بشر
۱۵	۱-۱-۲ مفهوم حقوق بشر
۱۷	۲-۱-۲ مفاهیم مشابه حقوق بشر
۱۷	۱-۲-۱-۲ حقوق طبیعی
۱۷	۲-۲-۱-۲ حقوق شهروندی
۱۹	۳-۲-۱-۲ حقوق بشر دوستانه
۲۰	۳-۱-۲ تاریخچه حقوق بشر
۲۱	۴-۱-۲ نسل های سه گانه حقوق بشر

- ۲۱-۱-۴-۱ نسل اول حقوق بشر (حقوق مدنی و سیاسی)..... ۲۱
- ۲۲-۱-۴-۲ نسل دوم حقوق بشر (حقوق اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی)..... ۲۲
- ۲۳-۱-۴-۳ نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی)..... ۲۳
- ۲۵-۱-۲-۵ رویکرد غرب به حقوق بشر..... ۲۵
- ۲۶-۱-۲-۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر..... ۲۶
- ۲۹-۱-۲-۵-۱ نقایص اعلامیه جهانی حقوق بشر..... ۲۹
- ۲۹-۱-۲-۵-۲ بی تفاوتی اعلامیه جهانی حقوق بشر نسبت به دین و مذهب..... ۲۹
- ۳۰-۱-۲-۵-۳ ابهامات در مواد اعلامیه حقوق بشر و میثاقین..... ۳۰
- ۳۰-۱-۲-۵-۴ عدم ضمانت اجرایی حقوق بشر جهانی..... ۳۰
- ۳۱-۱-۲-۵-۲ رویکرد غرب در مسئله آزادی..... ۳۱
- ۳۳-۱-۲-۵-۳ نظر غرب در مسئله اقلیت های دینی و مذهبی..... ۳۳
- ۳۴-۱-۲-۶ مبانی و رویکرد اسلام به حقوق بشر..... ۳۴
- ۳۴-۱-۲-۱ مفهوم حقوق بشر در اسلام..... ۳۴
- ۳۵-۱-۲-۶-۲ حیات..... ۳۵
- ۳۵-۱-۲-۶-۳ آزادی..... ۳۵
- ۳۵-۱-۲-۶-۴ عدل..... ۳۵
- ۳۸-۱-۲-۶-۲ ابزارهای استدلالی حقوق بشر اسلامی..... ۳۸
- ۳۸-۱-۲-۶-۱ برهان پذیری..... ۳۸
- ۳۹-۱-۲-۶-۲ برخورداری از ضمانت اجرا..... ۳۹
- ۳۹-۱-۲-۶-۳ سازگاری و هماهنگی..... ۳۹
- ۴۰-۱-۲-۶-۴ تناسب و دوام..... ۴۰
- ۴۳-۱-۲-۷ حقوق بشر در سایر ادیان الهی و گذر تاریخ..... ۴۳
- ۴۵-۱-۲-۸ سیر تاریخی و جایگاه حقوق بشر در حقوق موضوعه جمهوری اسلامی ایران..... ۴۵
- ۵۴-۱-۲-۹ تفاوت حقوق بشر با حقوق شهروندی..... ۵۴

فصل سوم: بررسی تحلیلی حقوق بشر در فقه امامیه و مقتضیات زمان

- ۵۹-۱-۳ تضمین رعایت حقوق بشر..... ۵۹
- ۵۹-۱-۳-۱ ضمانت اجرای حقوق بشر در مکاتب الهی..... ۵۹

- ۳-۱-۲ تضمین حقوق بشر در مکاتب بشری..... ۶۳
- ۳-۲ نقد و بررسی جایگاه حقوق بشر در فقه..... ۶۴
- ۳-۲-۱ منشأ و جایگاه حقوق بشر در فقه..... ۶۴
- ۳-۲-۲ کرامت فطری و ذاتی و کرامت اکتسابی..... ۶۵
- ۳-۲-۳ تفاوت کرامت اکتسابی و ذاتی در اسلام..... ۶۶
- ۳-۲-۴ اسلام در افکار عمومی جهان امروز..... ۶۶
- ۳-۳ دیدگاه های کلی حقوق بشر در فقه..... ۶۷
- ۳-۳-۱ ضرورت دینی بودن حقوق بشر و حقوق بشر اسلامی..... ۶۷
- ۳-۳-۲ امتناع حقوق بشر دینی و اسلامی..... ۶۸
- ۳-۴ دلایل امتناع حقوق بشر اسلامی..... ۶۸
- ۳-۵ دیدگاه تناقض نما بودن حقوق بشر دینی و اسلامی..... ۶۹
- ۳-۵-۱ تبیین پارادوکس..... ۶۹
- ۳-۵-۲ امکان ضرورت حقوق بشر اسلامی..... ۷۰
- ۳-۵-۲-۱ مفاهیم اسلامی و جهانی بودن..... ۷۰
- ۳-۵-۲-۲ انواع مخاطبان در گزاره های حقوقی اسلام..... ۷۲
- ۳-۵-۲-۳ امکان جهان شمول سازی حقوق بشر اسلامی..... ۷۳
- ۳-۵-۲-۴ سقوط در پارادوکس به جای فرار از آن..... ۷۴

فصل چهارم: تحلیل حقوق بشر در انطباق سازی با مسائل معاصر

- ۴-۱ ضرورت نگرش برون دینی و امتناع نگرش درون دینی..... ۷۷
- ۴-۱-۱ تبیین کلی مدعا و نقل دیدگاه ها..... ۷۷
- ۴-۱-۲ نقد کلی مدعا..... ۷۸
- ۴-۱-۲-۱ انواع پرسش ها و پاسخ های درون دینی و برون دینی..... ۷۸
- ۴-۱-۲-۲ مغالطه درون دینی - برون دینی..... ۷۹
- ۴-۱-۲-۳ طرح نادرست مسئله..... ۸۰
- ۴-۲ تبیین و نقد تفصیلی دلایل مدعا..... ۸۲
- ۴-۲-۱ فطری و ذاتی بودن حقوق بشر..... ۸۳

- ۲-۲-۴ عقلی بودن حقوق بشر و استقلال عقل از دین ۸۴
- ۳-۲-۴ تفاوت موضوع ها ۸۷
- ۴-۲-۴ مشکلات عملی حقوق بشر دینی ۸۸
- ۵-۲-۴ استانداردهای حداقلی، تقیید کننده حقوق دینی ۸۹
- ۶-۲-۴ نگرش برون دینی اعلامیه و استقبال عمومی از آن ۹۱

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

- ۱-۵ نتیجه گیری ۹۵
- ۲-۵ پیشنهادات ۹۶
- منابع ۹۵

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱ مقدمه

حقوق بشر اساسی‌ترین و ابتدایی‌ترین حقوقی است که هر فرد به‌طور ذاتی، فطری، به‌صرف انسان بودن از آن بهره‌مند می‌شود. این تعریف ساده عواقب و بازتاب اجتماعی و سیاسی مهمی را برای مردم و حکومت‌ها به دنبال دارد. مطابق اعلامیه جهانی حقوق بشر و سایر اسناد بین‌المللی این حقوق ویژگی‌هایی همچون جهان شمول بودن، سلب‌نشدنی، انتقال‌ناپذیری، تفکیک‌ناپذیری، عدم تبعیض و برابری طلبی، به هم پیوستگی و درهم‌تنیدگی را دارا است. از این رو به تمامی افراد در هر جایی از جهان تعلق دارد و هیچ‌کس را نمی‌توان به‌صرف منطقه جغرافیایی که در آن زیست می‌کند، از حقوق بشر محروم کرد، ضمن اینکه همه افراد فارغ از عواملی چون نژاد، ملیت، جنسیت، دین و غیره در برخورداری از این حقوق با هم برابر و یکسانند و در این خصوص کسی را بر دیگری برتری نیست.

در این خصوص بایستی ابتدا با ماهیت حق آشنا شویم. حق از نظر لغوی ثابت (نقیض باطل) و در واقع به معنای توانایی و اختیار قانونی افراد در جهت برخورداری از امتیازات مقرر قانونی. حقوق از نظر اصطلاحی نیز مجموعه مقرراتی است که در زمان معین بر جامعه ای حکومت می‌کند. تا آنجا که تاریخ به یاد دارد، انسان همواره در بند این گونه الزام‌ها بوده است.

برخی نیز گفته‌اند که دانش قانون را حقوق می‌گویند که منظور همان علم حقوق است. بنابراین، حقوق مجموعه قواعد، نظام‌ها و مقرراتی است که برای تنظیم روابط افراد و استقرار نظم وضع گردیده و دارای ضمانت اجرایی کافی و مؤثر است.

در رابطه با بشر یا همان انسان نیز لازم است که شناختی پیدا کنیم که در این خصوص نیز بشر از نظر لغوی: به معنای انسان است و از نظر اصطلاحی نیز از دیدگاه اسلام، انسان موجودی ارزشمند است که باید به‌عنوان یک موجود با شعور و دارای اراده و اختیار و به‌دیده احترام به او نگریست. حقیقت بشر، همان فطرت مصون از تبدیل و تغییر است که در اثر ارتباط با خصوصیت‌های اقلیمی، گوناگون خواهد بود.

پس از آشنائی با مفهوم حق و حقوق و نیز انسان از منظر اسلام، چنین در تعریف حقوق بشر آمده است، که: حقوق بشر آن امور ثابت و پایدار و مشترک در همه انسان‌هاست که هر انسانی به جهت انسان بودن باید آن را دارا باشد و آن را داراست و این حق را خالق انسان در آغاز تولد برای او قرار داده است. (هاشمی، ۱۳۹۱)

آنچه تحت عنوان امور ثابت و پایدار در این تعریف بیان شد پر واضح است، که برآمده از مفهوم حق است، این‌که از حقوق بشر به عنوان امر مشترک در بین همه انسان‌ها یاد شده است، نیز بی دلیل

جایگاه حقوق بشر در فقه و لزوم تطابق آن با مقتضیات زمان

نیست چرا که از منظر اسلام؛ انسان ماهیتی دارد مرکب از فطرت و طبیعت که در همه بشر مشترک است و این که در نهایت این تعریف اشاره به این شده است که این حق را خالق انسان در آغاز تولد برای او قرار داده است به دلیل دفع این شبهه مقدر است که ممکن است مطرح شود که در بحث حقوق بشر و طبیعی و فطری کاری با خالق آن نداریم و بعد از آن را بررسی می‌کنیم. چه این که بدون این قید این اشتباه ممکن است رخ دهد که این حقوق را طبیعت به بشر داده است حال آن که طبیعت خود مخلوق است و از خود چیزی ندارد تا بتواند به دیگری عطا کند.

این حقوق شامل حقوق طبیعی یا حقوق قانونی که در قوانین ملی و بین‌المللی موجودند، می‌شود. حقوق بشر منعکس کننده آرمان جهانی عدالت و جامعه ای است که در آن، هر انسانی بتواند از زندگی شرافتمندانه، همراه با مساوات و کرامت بشری برخوردار گردد. حقوق بشر مجموعه حقوق وضع شده که آغاز آن را بتوان به اعلامیه جهانی حقوق بشر دانست نیست بلکه باید قدمت آن را به اندازه حیات بشر بدانیم. موضوع حقوق بشر «انسان» است و در جهان بینی اسلامی نیز انسان خلیفه خدا است که در سایه عقل و اراده و مسئولیت بر سایر مخلوقات برتری دارد. نزدیکی و قرابت آدمی به خداوند و اعتقاد به ارزش و کرامت والای انسان، به حقوق بشر در نظام اسلامی موقعیت ممتاز و برجسته بخشیده است. آن چه که به عنوان حقوق انسانی در اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده به نحو کامل تری در نظام حقوقی اسلام مورد توجه قرار گرفته است. پرداختن به موضوع حقوق بشر در فقه اسلام و نگرش عمیق و دقیق به این مقوله بیانگر جایگاه ویژه حقوق بشر در علم فقه می باشد و لذا در این پژوهش تلاش شده تا از ارتباط فقه و حقوق بشر و انطباق آن با مقتضیات زمان صحبت شود و به مبانی گرانبها و اصول موجود در این حوزه به عنوان پایه و اساس فقهی حقوق بشر نگریسته شود و ابعاد مختلف فقهی و حقوقی آن را به جهت احراز و اثبات جایگاه و تناسب سازی آن با مقتضیات زمان مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

۱-۲ بیان مسئله

یکی از عمومی ترین و در عین حال بدیهی ترین مفاهیم موجود در جهان امروز که حتی از بدو خلقت هم به نوعی در اشکال مختلف مورد توجه قرار گرفته شده است، مفهوم حقوق بشر می باشد. نهاد حقوق بشر در گذر زمان و بین تفکرات بشری از مبانی متعددی برخوردار شده است بطوریکه از ابعاد مختلفی به آن نگریسته شده است. مشهورترین نوع حقوق بشر را حقوق بشر اسلامی یا به قولی حقوق بشر مبتنی بر فقه نامیده اند که تاثیر بسزایی در حدود و ثغور بندی رفتارهای بشری از خود ارائه داده است و بر پایه آن قوانین داخلی کشورها و همچنین رویه های عرفی بین الملل نیز پایه ریزی شده است. (رافعی، ۱۳۷۵).

فصل اول: کلیات پژوهش

در این نکته قابل توجه و راهگشا در مطالعه جایگاه حقوق بشر در اسلام، مراجعه به متون اصیل این دین یعنی قرآن کریم و اقوال معصومین علیهم السلام می باشد. چرا که نوع نگاه هر نظام به انسان و آغاز و انجामी که هر نظام فکری برای سعادت بشر ترسیم می کند، در تعریف حقوق بشر نیز می تواند موثر باشد. در اسلام محور بحث های حقوق بشر؛ تکامل و انسان کمال یافته است. اندیشه حقوقی بشر و حمایت از آن سابقه دیرینه در تاریخ بشر دارد و هدف از طرح آن تامین حداقل حقوق و آزادی های بشری است. با عنایت بر اینکه حقوق بشر بر اساس فطرت آدمی پایه ریزی شده است لذا اسلام بر حمایت از این حقوق تاکید کرده و در مواقعی حتی آنرا از واجبات هم می شمارد. از دیدگاه اسلام، حقوق بشر یک اعتقاد است و برای اثبات آن بایستی به کتب آسمانی به ویژه قرآن کریم مراجعه کرد. (قریشی و همکاران، ۱۳۹۱).

بر همین اساس در این تحقیق تلاش شده تا خلاء های احتمالی موضوع را که به نوعی ارتباط کامل با اقتضانات زمانی و مکانی جهان امروز دارد مورد بررسی قرار دهیم و به برخی سوالات اساسی من جمله اینکه آیا مبانی فقهی حقوق بشر قابلیت اجرایی شدن در این زمان را نیز دارد یا خیر. (دهقانی نیا، ۱۳۸۸).

دیدگاه های فقهی حقوق بشر با توجه به گستردگی نیازهای بشری و تغییر انتظارات و مطالبات بشری تا چه اندازه قدرت انطباق با شرایط جوامع امروزی را دارد و آیا قوانین مدون و مندرج ملی و بین المللی توازنی درباره حقوق بشر مبتنی بر فقه و حقوق بشر مورد نیاز تفکرات امروزی را دارد یا خیر. (جوادی آملی، ۱۳۷۷).

لذا همت در این گمارده شده ضمن تبیین موازین فقهی در خصوص حقوق بشر اسلامی، تاثیرات آن را بر مطالبات جاری بشریت، مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم و نقاط اشتراک و افتراق موضوع را در بخش های مختلف بازگو کنیم. (جوادی آملی، ۱۳۷۷).

موضوع حقوق بشر از جمله مسائلی است که به مفهوم امروزی، از قرن نوزدهم مطرح شد و با پیشرفت جامعه جهانی نیز پیشرفت کرد. این موضوع در مقایسه با سایر موضوعات حقوق بین الملل پیشرفت بهتری داشته، به طوری که مورد توجه جهانیان واقع شده است. حال آن که در اسلام، انسان علاوه بر حق، تکلیف نیز دارد؛ خودش مبنا و منشأ حق نیست، بلکه مورد حق است و لذا بسته به شرایط خاصی این حقوق می تواند سلب و یا محدود شود. تمام مقررات و قوانین در راستای هر دو بُعد انسان است؛ هر دو نیاز روحی و مادی او را پاسخ داده است. اسلام، عامل اجرای حقوق را نه فقط در قانون، بلکه در شخصیت کمال طلب خود انسان می داند. انسان می تواند حتی فاقد کرامت ذاتی بشود؛ چنانچه در اعلامیه جهانی حقوق بشر اسلامی نیز آمده است. (راعی، ۱۳۷۹)

جایگاه حقوق بشر در فقه و لزوم تطابق آن با مقتضیات زمان

همچنین با توجه به تغییر کم و کیف زندگی بشر به لحاظ ارتقاء سطح آگاهی های عمومی، حوزه های به روز رسانی و به نوعی تفاسیر جدید را از حقوق بشر فقهی مورد توجه قرار دهیم. نهایتاً با تبیین جایگاه حقوق بشر در فقه که برگرفته از روایات اسلامی و استدلال های عقلی و استنادات قانونی و فقهی می باشد؛ چارچوب امکان پذیر بودن تفاسیر جدید و نو از دیدگاه های فقهی را دنبال کرده و به تعبیری در صدد تاثیرات بسزا و مطلوب قواعد فقهی حقوق بشر در جریان مقتضیات حادث شده جوامع بشری باشیم.

۳-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق

لزوم بهره گیری از ماهیت فقه در اصول حقوق بشر و تاکید بر اهمیت مبانی فقهی در شکل گیری حقوق بشری و همچنین بررسی تناسب سازی مابین اقتضات زمان با مبانی فقهی حقوق بشر.

۴-۱ جنبه جدید بودن تحقیق

بررسی عمقی اقتضات فعلی و تفاسیر نو از منابع و مبانی فقهی حقوق بشر در جهت انطباق سازی با قوانین حقوق بشری.

۵-۱ پیشینه تحقیق

- قریشی و همکاران در سال ۱۳۹۱ در مقاله جایگاه حقوق بشر در اسلام در نتیجه حاصل از تحقیق بیان می دارد که حقوق بشر منعکس کننده آرمان جهانی عدالت و جامعه ای است که در آن، هر انسانی بتواند از زندگی شرافتمندانه، همراه با مساوات و کرامت بشری برخوردار گردد. حقوق بشر مجموعه حقوق وضع شده که آغاز آن را بتوان به اعلامیه جهانی حقوق بشر یا انقلاب کبیر فرانسه دانست نیست بلکه باید قدمت آن را به درازای حیات بشر بدانیم. موضوع حقوق بشر «انسان» است و در جهان بینی اسلامی نیز انسان خلیفه خدا است که در سایه عقل و اراده و مسئولیت بر سایر مخلوقات برتری دارد. نزدیکی و قرابت آدمی به خداوند و اعتقاد به ارزش و کرامت والای انسان، به حقوق بشر در نظام اسلامی موقعیت ممتاز و برجسته بخشیده است. آن چه که به عنوان حقوق انسانی در اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده به نحو کامل تری در نظام حقوقی اسلام مورد توجه قرار گرفته است. در این مقاله سعی بر آن است تا با بررسی دین اسلام، به بررسی جایگاه و ابزار تضمین حقوق بشر در این دین پرداخته و سازگاری و همزیستی این دو مورد بررسی قرار گیرد.

فصل اول: کلیات پژوهش

- دهقانی‌نیا در سال ۱۳۸۸ در مقاله بررسی تطبیقی منابع و مبانی حقوق بشر در نتیجه حاصل از تحقیق به تشریح مسائلی که با توجه به تعریفی که از قانون بیان شد، فقه قانون اسلامی است و تدوین و استنباط قانون اسلامی جهانی بشر در قانون بین‌المللی اسلامی ریشه دارد پرداخته است.

حقوق بین‌المللی اسلامی عبارت از آن قسمت از قانون و عرف راجع به تعهدات سرزمینی و قراردادی که یک دولت اسلامی، اعم از دو فاکتور یا دو ژور - آن را در روابط خود با سایر دول دو فاکتور یا دو ژوره مراعات می‌کند.

منابع حقوق اسلامی، چه در حقوق داخلی و چه در حقوق بین‌الملل اسلامی، به شرح ذیل در فقه بیان شده است:

۱- قرآن ۲- سنت یا احادیث ۳- عقل ۴- اجماع،

البته در فرق دیگر اسلامی منابع دیگری نیز طرح شده است.

در نهایت می‌توان به عدم الزام آوری حقوق جهانی بشر کنونی به واسطه ریشه‌های آن از جهت مشروعیت و منابع رسید و تا زمانی که به اصل مشترک رجوع نشود و از حق و حدود الهی بهره گرفته نشود، نمی‌توان اطاعت همه انسان‌ها را ضرورت خواند.

- راعی در سال ۱۳۷۹ در مقاله حقوق بشر و حقوق اسلامی، تعارض یا تعامل؟ به نتیجه حاصل از تحقیق که دنبال بیان این حقیقت است که آیا بشری که موضوع اعلامیه می‌باشد، در هر دو دیدگاه یک تفسیر دارد؟ از نظر اسناد حقوق بشر کرامت بشر به چه معنایی می‌باشد؟ آیا اعتقاد به تک بعدی بودن انسان با «حیثیت ذاتی او» قابل جمع هستند؟ آیا بالاترین آمال بشر را در آزادی عقیده و بیان و فارغ از هر نوع ترس و فقر باید دید؟ مسأله تساوی حقوق زن و مرد و ارزش افراد انسانی را چگونه باید تفسیر کرد، در حالی که عملکرد حاکم بر روابط بین‌المللی با اعتقادات مذهبی ملل مسلمان تفاوت دارد؟ آیا به راستی تدوین‌کنندگان اعلامیه بر این عقیده بودند که با اجرای مواد مندرج در صحنه بین‌المللی می‌توانند مدینه فاضله‌ای را ترسیم بکنند که بشر بتواند به کمال حقیقی خود برسد و اصلاً چنین ایده‌ای مد نظر آن‌ها بوده است و در این فرض کمال حقیقی را چگونه تفسیر می‌کنند؟ هر چند این تحقیق در پی پاسخ دادن به تمام این سؤالات نیست؛ چرا که هر کدام تحقیقی مستقل می‌طلبند، اما به دنبال نشان دادن راهی برای پیدا کردن پاسخ این سؤالات می‌باشد و امیدواریم که بتوانیم در این راه به هدف خویش برسیم."

- رافعی در سال ۱۳۷۵ سلام حقوق و آزادی‌های سیاسی انسان و مسأله حقوق بشر به نتایج حاصل از تحقیق فوق: حق و تکلیف از جمله مقوله‌هایی هستند که بیشترین و اختلافی‌ترین دیدگاه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. هر مکتب فکری با توجه به جهان بینی و ارزش‌های خاص خود به این دو

جایگاه حقوق بشر در فقه و لزوم تطابق آن با مقتضیات زمان

مقوله نگاه کرده است. اسلام، نه تنها به عنوان یک دین، بلکه به عنوان مکتبی فکری به این دو مقوله توجه کرده است. به عبارت دیگر، بخش عمده دین مبین اسلام، زنجیره ای از حقوق و تکالیف است که خود بخش مهمی از حقوق اسلامی را تشکیل می دهد.

بررسی ما در مورد مفهوم حق، حاکی از آن است که وجه مشترک در تعریف حق در نظام حقوقی اسلام و حقوق بشر «امتیاز بودن» آن است. در دین اسلام هر چه هست، «حقوق انسان» است و از تکالیف هم که صحبت می شود، اگر به خوبی دقت شود، این تکالیف در نهایت در خدمت حقوق بشر قرار می گیرند. مساله دیگر که در این نوشته مورد بحث قرار می گیرد، اصیل بودن حق است. به عبارت دیگر، به موجب هر دو نظام، اصالت با حق است و تکلیف تبعی و فرعی است.

هنوز جنبه های بسیار مهمی وجود دارند که باید در باره آنها تحقیق شود. یک مساله مهم تحقیق در این خصوص است که مهمترین کانون های تعارض در دو قلمرو نظام حقوقی اسلام و حقوق بشر کدامند؟

از همین رو، نگارنده کوشیده است تا دو مقوله «حق» و «تکلیف» را از منظر حقوق اسلامی و حقوق بشر موضوعه بررسی کند. افزون بر آن، تلاش شده است تا تجلی عملی حقوق و تکالیف در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که در واقع تلفیقی از دیدگاه اسلامی و حقوق بشری است (البته با برتری دیدگاه اسلامی) بررسی شود.

بشر از نظر لغوی: به معنای انسان است.

بشر از نظر اصطلاحی: از دیدگاه اسلام، انسان موجودی ارزشمند است که باید به عنوان یک موجود با شعور و دارای اراده و اختیار و به دیده احترام به او نگریست. حقیقت بشر، همان فطرت مصون از تبدیل و تغییر است که در اثر ارتباط با خصوصیت های اقلیمی، گوناگون خواهد بود.

پس از بیان سوابق پژوهشی موضوع لازم به ذکر است که به لحاظ محاسن و معایب نیز هرکدام دارای محاسن و معایبی می باشند به اینطور که عمدتاً در حوزه حقوق بشر بصورت تخصصی و از منظر اسلام وارد شده اند و غافل از شرایط زمان فعلی به آن پرداخته اند. این درحالی است که می بایستی اقتضائات زمانی را نیز باید در نظر بگیرند و در انطباق اصول آن با شرایط معاصر نیز تفقه و اجتهاد علمی نمایند.

۱-۶ اهداف تحقیق

۱. مطالعه و بررسی تاثیر و نقش فقه و حقوق موضوعه در فرایند شکل گیری حقوق بشر، بخصوص حقوق بشر اسلامی.

فصل اول: کلیات پژوهش

۲. ریشه یابی علت عدم بکارگیری برخی احکام اسلامی در حوزه حقوق بشری و کرامت انسانی در رابطه با رخدادها و مقتضیات زمانی و ایجاد اتصال بین این دو مقوله.
۳. دستیابی به یک نکته مشترک در جهت بهره برداری و انطباق نوعی توازن فی مابین حقوق بشر مطلوب و رهنمودهای فقهی و حقوقی.

۷-۱. سوالات پژوهش

سوال اصلی

۱. جایگاه حقوق بشر در فقه چیست؟ و چگونه می توان میان حقوق بشر و مقتضیات زمان انطباق ایجاد کرد؟

سوال فرعی

۱. چرا قوانین حقوق بشر باید با فقه مطابقت داشته باشد؟
۲. چرا اصول و مبانی فقه و حقوق اسلامی برتر از قوانین حقوق بشر رایج در عرصه بین الملل می باشد؟

۸-۱ فرضیه ها

۱. حقوق بشر مبتنی بر فقه بر اساس رویکرد عقلانی و دیدگاه های الهی، عمدتاً در گستره زمانی نیز قابلیت پذیرش و اجرایی شدن دارد.
۲. جوامع بشری امروزی صرفاً با هدف توجیه اقدامات غیر قانونی خود به دنبال کمرنگ کردن تاثیرات حقوق بشر اصیل فقهی در ارتباط با مستحدثات بوجود آمده می باشند.
۳. اصول و مبانی فقهی به دلیل منشأ الهی گون خود که لایزال و جامع و مانع و کامل می باشد لذا گستردگی بیش از حدی نسبت به قوانین رایج موجود در عرصه بین الملل را دارند.

۹-۱ مفاهیم

۱-۹-۱ حق

- حق از نظر لغوی ثابت (نقیض باطل) (مدرس، ۱۳۷۵)
- حق به معنای توانایی و اختیار قانونی افراد (واحدی، ۱۳۷۶)

جایگاه حقوق بشر در فقه و لزوم تطابق آن با مقتضیات زمان

حق از نظر اصطلاحی: حقوق (جمع حق)، مجموعه مقرراتی است که در زمان معین بر جامعه ای حکومت می کند. تا آنجا که تاریخ به یاد دارد، انسان همواره در بند این گونه الزام ها بوده است. (کاتوزیان، ۱۳۷۷)

۱-۹-۲ بشر

بشر از نظر لغوی: به معنای انسان است. (مقتدایی، ۱۳۹۰)
بشر از نظر اصطلاحی: از دیدگاه اسلام، انسان موجودی ارزشمند است که باید به عنوان یک موجود با شعور و دارای اراده و اختیار و به دیده احترام به او نگریست. حقیقت بشر، همان فطرت مصون از تبدیل و تغییر است که در اثر ارتباط با خصوصیت های اقلیمی، گوناگون خواهد بود. (بیگدلی، ۱۳۸۹)

۱-۹-۳ حقوق بشر

در لغت عبارت است از کلیه امتیازاتی که صرف نظر از نوع نژاد و رنگ و دین انسان ها، به ایشان تعلق می گیرد و نمی توان سالب آنها شد.
در اصطلاح عبارت است از حقوقی که انسانها بایستی در زندگی خود در تمام نقاط جهان از آنها بهره مند شوند مثل آزادی و امنیت. (هاشمی، ۱۳۹۱)
حداقل حقوقی که خداوند به انسان از آن جهت که انسان است و فارغ از رنگ، نژاد، زبان، ملیت، جغرافیا، اوضاع و احوال متغیر اجتماعی یا میزان قابلیت و صلاحیت ممتاز و فردی او اعطا کرده است و اساسی ترین و ابتدایی ترین حقوقی است که هر فرد به طور ذاتی، فطری، به صرف انسان بودن از آن بهره مند می شود.

۱-۹-۴ فقه

فقه در لغت، به معنای "دانستن و فهمیدن" است، به معنای درک کردن چیزهای مخفی نیز آمده است. راغب در مفردات، آن را پی بردن از معلومات حاضر به معلومات غایب معنا کرده است. در اصطلاح بنا بر این که فقه یک علم می باشد، به علم و استنباط احکام شرع از روی رأی و اجتهاد فقه اطلاق می شود. (فاطمی، ۱۳۹۰)
کلمه فقه به تدریج، در اصطلاح علما، به خصوص فقها، فقط به «فقه الاحکام» اختصاص یافته است و امروزه از کلمه «فقه» فقط مسائل عملی اسلام از واجب و حرام و مانند آن ها به نظر می آید. به عبارتی علمای اسلام با الهام از برخی روایات، تعالیم اسلامی را به سه بخش «عقاید»، «اخلاق» و «احکام» و

فصل اول: کلیات پژوهش

قوانین عملی» تقسیم کرده‌اند. آنان کلمه «فقه» را فقط در مورد «احکام و قوانین عملی اسلام» به کار برده‌اند.

(فاطمی، ۱۳۸۱)

فقه، به معنای فهمیدن و درک کردن می باشد که به استنباط احکام شرع کمک می‌کند. منظور از فقه، قوانین الزامی و غیر الزامی است که از طرف خداوند متعال برای بشر وضع گردیده است. علم فقه علمی است که از منظرهای مختلف و متعدد به بررسی این قوانین می‌پردازد و در پیرامون آن بحث می‌کند. موضوعات فقهی مثل نماز، روزه، حج، معاملات و بسیاری از موضوعاتی که در فقه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. (آملی، ۱۳۷۵)

۱-۹-۵ مقتضیات زمان

یعنی در اسلام عناصری ثابت و عناصری متغیر وجود دارد، عناصری که باید ثابت بماند و عناصری که باید تغییر کند و آن تغییرها باید در کادر آن عناصر ثابت رخ دهد و اگر تغییرهای زمانی در کادر آن عناصر ثابت رخ بدهد، تغییر هست ولی تکامل نیست بلکه انحراف و سقوط است. (مطهری، ۱۳۸۰)

مقتضیات زمان یعنی مقتضیات محیط و اجتماع و زندگی بشر، به حکم اینکه به نیروی عقل و ابتکار و اختیار مجهز است و تمایل به زندگی بهتر دارد پیوسته افکار و اندیشه‌ها و عوامل و وسایل بهتری برای رفع احتیاجات اقتصادی و اجتماعی و معنوی خود وارد زندگی می‌کند. ورود عوامل و وسایل کاملتر و بهتر خود به خود سبب می‌شود که عوامل کهنه و ناقص تر جای خود را به اینها بدهند و انسان به عوامل جدید و نیازمندی‌های خاص آنها وابستگی پیدا کند. (مطهری، ۱۳۹۱)